

М. А. Тычына

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Мінск, Беларусь

**ЯКУБ КОЛАС: НАЦЫЯНАЛЬНАЯ КЛАСІКА Ў БЕЛАРУСКАЙ
І СУСВЕТНАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

(Да 135-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа)

Исследуется творчество Якуба Коласа как часть белорусской литературы в диалоге с европейской культурой. Рассматриваются целостное представление о связях социально значимых событий, явлений и фактов актуального литературного процесса, возобновление двустороннего диалога между европейской и отечественной литературной наукой.

Ключевые слова: белорусская классика, теоретический аспект, направления и тенденции, информационная природа литературы.

M. A. Tychino

Belarusian Culture, Language and Literature Research Centre, National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus

YAKUB KOLAS: NATIONAL CLASSICS IN BELARUSIAN AND WORLD LITERATURE

(To the 135th Anniversary of Yakub Kolas's Birth)

Yakub Kolas's work is explored as part of Belarusian literature in the dialogue with European culture. The following aspects are addressed: an integral understanding of links between socially important events, phenomena and facts of the relevant literary process and the resumption of a bilateral dialogue between European and Belarusian literary science.

Keywords: Belarusian classics, theoretical aspect, trends and tendencies, informational nature of literature.

У сусветную літаратуру Якуб Колас увайшоў як «беларускі Гамер», з'яўленне якога беларуская інтэлігенцыя чакала з часоў В. Равінскага і К. Вераніцына, Я. Баршчэўскага і В. Дуніна-Марцінкевіча. Створаныя ім паэтычныя эпасы «Новая зямля» і «Сымон-музыка» нездарма параўноўвалі з гамераўскімі «Іліядай» і «Адысэяй», паэмамі А. Пушкіна «Яўгені Анегін», А. Міцкевіча «Дзяды», «Пан Тадэвуш», а яго раман-трылогію «На ростанях» – з раманамі А. дэ Бальзака, Ч. Дзікенса, Л. Талстога. З імем Якуба Коласа, аднаго з заснавальнікаў беларускай літаратуры Новага часу, звязана ўяўленне аб асілках беларускага нацыянальна-культурнага Адраджэння, якія ўзялі на сябе высокую місію – будзіць народ ад векавечнага сну, спрыяць станаўленню беларускай дзяржаўнасці, стварыць беларускую літаратурную мову, беларускі класічны стыль, адрадіць беларускую мову.

Творчасць Якуба Коласа стала вытокама найвялікшых ідэйна-мастацкіх адкрыццяў і дасягненняў беларускай літаратуры, якую Якуб Колас, поруч з Янкам Купалам і Максімам Багдановічам, пачынаў выводзіць з зародкавага стану на еўрапейскі ўзровень. У лепшых яго творах ажыццявіўся сінтэз шматвяковых нацыянальных традыцый з культурнымі набыткамі чалавецтва. Беларуская літаратура ў яго паэзіі і прозе дасягнула сваёй творчай сталасці, пераадолела рэшткі правінцыяльнасці і выйшла на сусветную арэну. Разам з Максімам Гарэцкім і Кузьмой Чорным пісьменнік выводзіў беларускую прозу на шлях класічнага рэалізму, узбагачаў яе мастацкую практыку і эстэтычную тэорыю творчымі набыткамі еўрапейскіх літаратур.

Паэтычныя ідэалы агульнанацыянальнага маштабу Якуб Колас змог натуральна злучыць з рэалістычным пафасам, выяўленым у імкненні пераадолець негатыўныя вынікі паднявольнага становішча беларусаў як нацыі і ствараць паэтычную міфалогію беларускай рэчаіснасці. Якуб Колас – геніяльны мастак слова, носьбіт настрояў і ідэалаў беларускага грамадства першай паловы XX ст., сапраўды народны пісьменнік. У свядомасці беларусаў імя Якуба Коласа знаходзіцца заўсёды побач з імёнамі пачынальнікаў еўрапейскіх літаратур: Дантэ – у Італіі, Шэкспірам –

у Англіі, Гётэ – у Францыі, Пушкіным – у Расіі, Міцкевічам – у Польшчы, Шаўчэнкам – на Украіне, Л. Гіра – у Літве, Я. Райніс – у Латвіі. Новыя і новыя пакаленні беларусаў, засвойваючы гістарычны вопыт папярэднікаў, на адным з самых вялікіх скрыжаванняў «беларускага шляху» сустракаюцца з вячыстай асобай Якуба Коласа, які стаіць ля вытокаў цэлай літаратурнай эпохі.

Натуральна, калі «великие мира сего» ўступаюць у дыялог са сваімі папярэднікамі, а найвышэйшыя дасягненні нацыянальнай думкі пераклікаюцца з класічнымі формамі сусветнай літаратуры і культуры. Як вядома, эстэтычныя каштоўнасці не цьмеюць з часам, а, наадварот, набываюць асаблівую мастацка-культурную вагу. У творчасці У. Сыракомлі выявіўся адзін з феноменаў такога ўзаемадзеяння, калі беларуская літаратура стала ў пэўным сэнсе «перадтачным звяном» паміж польскай і рускай літаратурамі. З аднаго боку, У. Сыракомля пераклаў на польскую мову вершы А. Пушкіна і іншых паэтаў, а з другога – яго польскамоўны верш-балада «Паштальён» рускі паэт Л. Трэфалеў пераклаў на рускую мову пад назвай «Ямщик» – верш стаў папулярнай народнай песняй. А ў творчасці Я. Лучыны ёсць моманты, якія даюць падставу гаварыць пра ўскосную сувязь А. Пушкіна і Я. Коласа. Уплыў пушкінскай музы навідавоку ў нешматлікіх рускамоўных вершах Я. Лучыны. У баладзе «Стары ляснік», напісанай па-беларуску, і асабліва ў польскамоўнай паэме «Паляўнічыя акварэлякі з Палесся» надзвычай шмат таго, што пазней трывала ўвайшло ў паэтычны актыў Я. Коласа, аўтара паэмы «Новая зямля». А паэт А. Гурыновіч першым сярод сваіх сучаснікаў адчуў патрэбу ў перакладзе вершаў А. Пушкіна на беларускую мову: верш «Рэха». Да пушкінскіх паэтычных і праязічных твораў звернуцца як перакладчыкі многія беларускія пісьменнікі, сярод іх Я. Купала і Я. Колас, А. Куляшоў і Ю. Гаўрук, К. Чорны і А. Якімовіч.

У 1899 г. у Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі, дзе вучыўся на 2-м курсе Кастусь Міцкевіч (Якуб Колас), адзначаўся 100-гадовы юбілей А. Пушкіна, далучыўся і малады паэт, як і тады, калі адзначаліся юбілеі М. Някрасава і У. Караленкі. У свядомасць не толькі адукаваных колаў беларускай грамады, але і прадстаўнікоў сялянскай масы трывала ўвайшлі многія творы вышэйназваных паэтаў і праязікаў. Як сведчаць блізкія сямейнікі беларускіх Міцкевічаў, у іх бацькоўскай хаце поруч з партрэтамі Пушкіна нязменна вісеў партрэт цёзкі па прозвішчы Адам Міцкевіч. Духоўныя параметры беларускай літаратуры канца XIX і пачатку XX стагоддзя – калі ў рукі падлетка Кастуся Міцкевіча ўпершыню трапілі танныя выданні «народнай бібліятэкі», якія неаднаразова прывозіў з мясцовага кірмаша дзядзька Антось Міцкевіч, бо і сам цікавіўся чытаннем, а не толькі яго пляменнікі. Гэта былі байкі І. Крылова, вершы А. Пушкіна, апавяданні М. Гогаля. Наогул вёска Мікалаеўшчына ў гэтых адносінах прыкметна вылучалася, бо тут жыў і нагадваў пра сябе культ адукацыі, было шмат настаўнікаў, што прыкметна выяўлялася і ў побыце сялянскай сям’і Міцкевічаў. Першым ацаніў талент Кастуся ягоны бацька Міхал, даўшы сыну ў якасці ганарару рубель за верш «Вясна».

Якуб Колас увасабляў у сабе, у сваім жыцці і сваёй творчасці меру, гармонію, раўнавагу, прастату, яснасць, шлях паміж крайнасцямі і празмернасцямі. Чым вызначаецца Колас як творчая індывідуальнасць? А. Адамовіч на гэта пытанне адказаў так: «Іменна тым, што ніводная якасць, рыса яго таленту не заслання сабой іншыя: ён у аднолькавай ступені лірык і эпік, філосаф і бытапісальнік, рамантык і па-народнаму мудры і практычны чалавек. Надзвычайная цэласнасць светаадчування, багацце пачуццяў – ад самага светлага да сурова-трагічнага, па-народнаму просты і цвярозы погляд на рэчы, пастаянная і, як у самога народа, зацятая варожасць да таго, што перашкаджае працоўнаму чалавеку жыць у шчасці, – вось што характарызуе творы Я. Коласа. Стыль гэтага пісьменніка просты і адначасова шматгранны і складаны. Гэта тое дзённае сонечнае святло, у складзе якога – усе колеры спектра» [1].

Але ж менавіта такое самае ўяўленне склалася ў нашай свядомасці і пра Пушкіна, асноўнай асаблівасцю творчасці якога літаратурная навука прызнае меру, цэласнасць мастацкага свету, «спалучэнне ў ім шмат чаго з таго, што або адначасова, або праз доўгі час знойдзе сваё асобнае адлюстраванне ў літаратуры», «усёабдымнасць», «энцыклапедычнасць», «прастату і натуральнасць», нарэшце «пратэізм» (дзівосная шматстайнасць і не менш дзівоснае ўнутранае адзінства, спалучэнне неспалучальнага, пераадоленне супярэчнасцей [2].

Дарэчы, гэтую блізкасць творчых індывідуальнасцей Пушкіна і Коласа заўважыў у свой час той жа А. Адамовіч, які, адзначаючы шматграннасць таленту беларускага пісьменніка, пісаў: «Жыццё, праламляючыся праз гэтую індывідуальнасць, як бы не страчвае ні адной грані, ні адной

сваёй фарбы, настолькі багатая ў Я. Коласа мастацкая палітра. Як у вялікага Пушкіна, кожны твор Я. Коласа, акрамя канкрэтнай ідэі, заключае ў сабе і агульную філасофскую думку аб багаці і невычарпальнасці форм і праяўленняў жыцця. Незвычайная гармонія думкі і пачуцця, уменне паказаць, зберагчы жыццёвыя прапорцыі – вось што характарызуе лепшыя творы Я. Коласа» [3].

Складванне класічнага стылю ў беларускай літаратуры, у працэсе якога роля Коласа неацэнная, адбывалася на працягу кароткага перыяду часу, названага пазней «нашаніўскім». У творчасці Коласа, па сутнасці, зроблена адно з вялікіх стылявых адкрыццяў, якія высоўваюць яго імя ў шэраг пісьменнікаў сусветнага маштабу, бо яго паэтычныя эпасы, паэма-дылогія «Новая зямля» і «Сымон-музыка», не маюць аналагаў ў гісторыі сусветнай літаратуры, акрамя гамераўскага эпаса і паэм А. Міцкевіча «Дзяды» і «Пан Тадэвуш». Коласаўскія адкрыцці адыгралі вялікую ролю ў развіцці беларускай эпічнай традыцыі і выявіліся ў раманнай творчасці К. Чорнага, І. Мележа, В. Адамчыка, І. Чыгрынава. Яны грунтаваліся на паўнаце нацыянальнага жыцця ў яго шматстайных праявах і набылі статус своеасаблівага мастацкага эталона ў беларускай літаратуры, да якога ўвесь час імкнуцца наблізіцца пісьменнікі «коласаўскай школы». Адкрыты Коласам «вялікі стыль» зрабіў незвычайны ўплыў на творчае развіццё беларускай класічнай традыцыі, сінтэзаваўшы ў сабе многія якасці і мастацкія адкрыцці папярэднікаў: паэтызацыя сялянскага побыту, унікальнае спасціжэнне прастаты і складанасці, энцыклапедызм, творчая свабода, «пункты росту» ў эстэтычных пошуках, значэнне ідэйнага і мастацкага вопыту, працэс абуджэння нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, эстэтычнае і мастацкае станаўленне беларускай літаратуры.

Беларуская мова, нягледзячы на шматлікія гістарычныя прэцэдэнты яе актыўнага выкарыстання ў сферы дзяржаўна-культурнага жыцця, у мастацкай літаратуры, у канцы XIX і пачатку XX ст. была яшчэ недастаткова развітой, каб выяўляць многія з’явы і паняцці, засвоеныя больш перадавымі, развітымі літаратурамі свету. Нешта падобнае адбывалася і ў рускай літаратуры, калі ў пачатак яе развіцця ўваходзіў Пушкін. І Пушкін, і Колас востра адчувалі розніцу паміж гутарковай мовай і мовай сучаснай ім літаратуры, якая павінна была шукаць выразы «для рэчаў самых звычайных». Моўнае самавызначэнне Я. Коласа адбывалася няпроста – пэўны час у яго свядомасці наогул пераважала трывожная думка аб тым, што напісанае на беларускай мове проста не дойдзе да чытача ў друкаваным выглядзе. Першая спроба пісаць па-беларуску «пад Гогаля» ў нарысе «Наша сяло, людзі і што робіцца ў сяле» была невысока ацэнена самім аўтарам, хоць тут ужо многае тыпова коласаўскае ў адносінах да жыцця выявілася вельмі выразна.

У першым нумары газеты «Наша доля» на беларускай мове з’явіўся верш Я. Коласа «Наш родны край». Беларуская мова была той стыхіяй, у якой пачынаючы паэт жыў штодня і штохвіліны, яна не ўспрымалася як нешта незвычайнае, узвышанае, мастацкае, а хутчэй – як нешта вельмі звыклае, зямное, прыдатнае для штодзённага выкарыстання. У далейшым Колас час ад часу звяртаўся да рускай мовы, калі пісаў некаторыя свае творы найбольш гумарыстычнага зместу. Функцыі беларускай і рускай мовы ў сталага Коласа як бы памяншаліся сваімі месцамі: матчына мова была натуральным спосабам самавыяўлення, несла ў сабе гістарычна-псіхалагічны змест нацыянальна-непаўторнага існавання ў вялікім свеце, а руская мова асацыявалася з сучаснай паэту мовай рускага народа і мовай міжнародных зносін у Савецкім Саюзе. У лісце С. Шувалаву ад 06.11.1927 г. Я. Колас адзначаў: «Я ганаруся званнем правадзейнага члена Таварыства аматараў расійскай славазнасці, мне такой блізкай і роднай духоўна, бо я на ёй выхоўваўся» [4].

Ва ўяўленні Я. Коласа паэзія асацыіруецца з мастацкай літаратурай наогул як прыгожым пісьменствам. Праўда, у пачатку гэта мастацкасць бачылася ў «піетызмах», якія шчодро папаўняюць многія вершы рускіх паэтаў: «грустная лира», «святыя звуки», «святое вдохновенье», «святое время» і г. д. – прыклады ўзяты толькі з аднаго верша, прысвечанага В. Жукоўскаму, літаратурнаму настаўніку Пушкіна. У сферы лірычных перажыванняў ён быў відавочна самастойным. Крыху пазней Колас лёгка расстанецца з гэтым псеўдапаэтычным слоўнікам, аднак захапленне музычнасцю верша застаецца на ўсё жыццё, так ці інакш выяўляючыся ў яго паэтычных спробах. «Паэт, – згадваў Колас у лісце да Л. М. Клейнбарта, – уяўляўся мне нейкім паўбогам, звышчалавекам. Ён часта займаў мае думкі і летуценні. Само слова «паэт», калі мне даводзілася сустракаць яго, чытаючы кнігі, рабіла на мяне моцнае ўражанне. Я ўзіраўся ў вобраз самога слова. Яно неяк вылучалася з шэрагу іншых слоў, набывала вялікі сэнс і значэнне ў маіх вачах» [4].

Спачатку Колас падпісваў свае рускія вершы ініцыяламі і ўласным прозвішчам. Пазней з’явіліся: «К. Беларус», «Аўтар беларус К. М. Міцкевіч», «Беларус К. М. Міцкевіч». Такое падкрэсліванне сваёй нацыянальнай прыналежнасці невыпадковае. Пазней Колас успамінаў: «Моцнае ўражанне на мяне зрабіла чытанне выкладчыкам літаратуры Ф. А. Кудрынскім, які цікавіўся этнаграфіяй Беларусі, твораў “Лес шуміць” У. Караленкі, “Судны дзень” і “Сляпы музыка”» [5]. Сярод этнаграфічных запісаў, якія вёў у швытку пад уплывам настаўніка, ён ведаў мноства гісторый і анекдотаў з вясковага жыцця і «шмат аддаваў часу творчасці», аднойчы падклаў і ўласныя вершы на беларускай мове. Настаўнік Ф. А. Кудрынскі заўважыў: «Вось ваша сапраўднае прызвание». Пазней, пазнаёміўшыся з рэдактарам газеты «Наша Доля» А. Уласавым, у якім быў надрукаваны яго верш «Наш родны край», падпісаны ім – Якуб Колас, тлумачыў: «Пісаць мне па-беларуску шмат лягчэй і прасцей, бо сваё роднае, матчына слова мацней закранае струны сэрца» [5].

Нацыянальная рэчаіснасць разгортвала перад Я. Коласам свае велізарныя магчымасці ў ходзе гістарычных змен. Ад сваіх «настаўнікаў», якія «уваходзяць у душу і ўжо не расстаюцца з табою» (словы вымаўляў па-руску і на стары лад (паводле ўспамінаў М. Лужаніна): «учители»). Ад іх ён узяў словы «мера», «аршын», якімі можна было сапраўды вымераць тое, што бачыў навокал. Вядома, размова ішла пра мастацкі метада рэалізму, асноўнымі рысамі якога сталі дэмакратызм, гуманізм, народнасць, праўдзівасць. Аднак уплыў метаду выяўляўся паступова, паэтапна, ад аднаго ўзроўню да другога, больш высокага. У яго вершах не адразу выяўляла пра сябе паняцце «сацыяльнае», як і чыста «мастацкае», часцей – «рэчыўнае», «духоўнае», «нізкае» і «высокае». Перавагу адкрытай публіцыстыцы перад мовай паэтычных метафар і фальклорных паралелізмаў Я. Колас аддаваў у час разваг над уласным лёсам арыштанта і напісаў «астрожны цыкл»: «Сябрам-выгнаннікам», «Сябрам», «Дзе вы?», «Сціхнуў шум на калідоры...», «Смерць арыштанта», «Катаржнікі», «На астрожны лад», «З боку ад жыцця», «Турэмная камера» і інш. Свой смутак выказваў у рытарычных пытаннях: «Ці вы сіраты ў сям’і людской, Што глядзяць на вас Вокам ворагаў? Ці разбоем вы Даставалі хлеб, Што караюць вас Горш за злодзеяў? Або ў вас няма Сілы, розуму, Што прытулкі вам Пазачынены? Ці то сэрцы ў вас Цвярдзей каменя, Што ад вас браты Адракаюцца?» І адказ на пытанні: «Не! Душа у вас, Сэрцы – Добрыя, Думкі чыстыя, Мыслі ясныя!.. Быў у вас хаўрус Крэпка звязаны, Дружбаў моцнаю Падпяразаны. Жыў ён думкамі і надзеямі Смела ў бой ісці З ліхадзеямі». Колас верыць, што галоўная бітва наперадзе, а таму заклікаў: «Эх, сябры-браты! Самі знаеце: Агню палкага Іскры маеце. Не тушэце ж вы Той агонь святы, Асвятляйце ім Родны край, куты...» [6].

Літаратурная творчасць – з’ява шматпланавая, неадназначная, там творчыя ўплывы адбываюцца на самых розных узроўнях. З асаблівай сілай яны выяўляюцца ў перыяд, калі адбываецца станаўленне творчай індывідуальнасці, калі пісьменнік з мноства напрамкаў і плыняў робіць пэўны выбар, які найбольш адпавядае ўнутраным патрэбам яго ўласнай творчасці, што адлюстроўваюць, у сваю чаргу, гістарычную неабходнасць і аб’ектыўны стан нацыянальнай літаратуры. Таленту Коласа, шматграннаму па сваёй прыродзе, чым далей, тым больш цесна было ў межах грамадзянскай і пейзажнай лірыкі. Ён адчуваў сябе вольна і раскавана ў эпічных жанрах, якія давалі магчымасць выявіць жыццё шырока і поўна, з энцыклапедычнай усёабдымнасцю.

У астрозе Я. Колас міжволі трываў свой стан залежнасці ад знявагі, але ў той жа час рабіў усё магчымае, каб ратаваць сваіх «сяброў-выгнаннікаў» ад страты свабоды і волі. Ён надзіва шчыра і адкрыта выяўляў сваю цікаўнасць да жанравых сцэнак, бытавых замалёвак, вершаваных жартаў, мясцовых гісторый, аповесцей у вершах для дзяцей... Гэта апавяданні вершам «Зяць», «Паслушная жонка», «Доктар дапамог», «За дождж», «Першы заробтак», «Як Янка забагацеў», «На рэчцы зімою» і інш. – ён як бы знарок дэманстраваў сваё ўменне гаварыць вершам, ператвараць усё ў свеце, нават самую бытавую падзею, у верш. Будучую паэму-эпас «Новая зямля» ён пачынае з вуснага вершаванага апісання «Як дзядзька ездзіў у Вільню і што ён там бачыў». Пачынае працу над паэмай «Сымон-музыка», якую ў першай рэдакцыі назваў «Казка жыцця». Для школьнікаў складае падручнік «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», дзе былі ўключаны і ўласныя творы. Рыхтаваў для дзяцей «Казкі жыцця», сярод іх «Тры браты», «Жывая вада», «На балоце», «Адзінокае дрэва», «На чужым грунце», «Камень», «Хмарка» і інш.

Шматстайнасць творчых інтарэсаў, аб'яднаная адзінствам адносінаў да свету, – вось што ўражае ў Я. Коласа. Шырокі дыяпазон ідэй, жанраў, мастацкіх прыёмаў, аднолькавая свабода самавыяўлення ў лірыцы і эпіцы, у драме і літаратурнай крытыцы, у творах для дарослых і дзяцей не супярэчаць цэласнасці ўспрымання коласаўскай творчасці, у аснове якой ляжыць прынцып гарманічнай арганізацыі мастацкага свету. Можна браць любы фрагмент з самых розных твораў Коласа, як паэтычных, так і празаічных, і пераконвацца ў іх стылявой блізкасці і агульнасці. Колас умее быць самім сабой, апавядаючы пра самыя розныя сферы нацыянальнага існавання. Асабліва выразна прынцып жыццёвай шматстайнасці і філасофскага адзінства выяўляецца ў эпічных творах пісьменніка. Колас чулы да ўнутранай гармоніі свету, умела пераадоўвае жыццёвыя антыноміі, глыбока ўжываецца ў сацыяльную і нацыянальную рэчаіснасць, чароўна ператвараючы ўсё навокал сябе ў сапраўдны цуд мастацтва. Але ён не Пратэй, а хутчэй Антэй, які сілкуецца творчай энергіяй зямлі, дзе жывуць яго героі. Ён не можа быць абсалютна свабодным, як, напрыклад, яго рускі кумір А. Пушкін, бо несвабодны, сацыяльна, нацыянальна, духоўна яго народ.

Уласнае жыццё Я. Колас параўноўваў з чаргаваннем пякельных кругоў: «Не раўнуючы, як у «Бажэсцвеннай камедыі» [7]. Пасля вызвалення з астрога, «кругоў ада», у яго ўзнікла шмат жыццёвых праблем, якія сустракаюць «выкінутага з жыцця чалавека»: на працу не бяруць, падтрымкі няма, былыя сябры часам пазбягаюць сустрэч, баючыся трапіць пад падазрэнне ў недабрадзейнасці. Міжволі Колас не затрымліваўся на адным месцы: пажыўшы ў Смольні, у родных, некалькі месяцаў жыў у мястэчку Лунінец Пінскага павета, дзе займаецца заняткамі з платнымі вучнямі, з цяжкасцю атрымлівае пасведчанне аб палітычнай дабрадзейнасці. У пачатку жніўня 1912 г. будучы ў гасцях у Смольні, сустракаецца з Янкам Купалам, які прыехаў знарок, каб пабачыцца. Колас успамінаў: «Наша сустрэча насіла сяброўскі, шчыры характар, як быццам мы даўно былі знаёмыя. Я на ўсё жыццё запомніў вобраз Янкі Купалы... Гэта быў вясёлы, жыццярадасны, схільны да дабрадушных жартаў і гумару чалавек... Расталіся мы з ім шчырымі сябрамі, і гэта наша сяброўства захавалася на ўсё жыццё» [8].

У верасні 1912 г. Колас быў афіцыйна прызначаны настаўнікам Пінскага прыходскага вучылішча. Працаваў там да ліпеня 1914 г. У чэрвені 1913 г. жаніўся з настаўніцай Пінскай чыгуначнай школы Марыяй Дзмітрыеўнай Каменскай, з якой перапісваўся яшчэ будучы ў астрозе. У прадмесці Вільні наведаль яе родных, заходзіў у рэдакцыю «Нашай Нівы». В. Ластоўскі напісаў рэцэнзію на яго зборнік апавяданняў «Родныя з'явы»: «Тарас Гушча (псеўданім Коласа) не сказаў свайго апошняга слова; яго талент з кожным годам набірае большага напружання і большай развітасці ў вясёлкавых пералівах гумару і ў зіхаценню чыстых слёз, каторымі перасыпае гумар. Трэба спадзявацца, што імя Т. Гушчы з часам будзе вядома далёка па-за межамі нашымі; услаўляючы імя беларускае яно пойдзе далёка па свету...».

Ужо ў першых празаічных эцюдах і замалёўках («Слабода», «Думкі ў дарозе», «Выбар старшыні», «Сацыяліст») прысутнасць пісьменніцкай асобы адчуваецца ў новым, незнаёмым тагачаснай беларускай літаратуры маштабе вымярэння нацыянальнай рэчаіснасці. Я. Колас свядома выкарыстоўваў жанр народнага анекдота або лірычнай імпрэсіі, каб звярнуць увагу «вялікага свету» на сваіх «няўзрачных» герояў і іх «нецікавае» жыццё. І гэта не часовае захапленне, а свядомая творчая пазіцыя, як неўзабаве выкажацца адкрыта ў глыбока прадуманых апавяданнях, такіх, як «Соцкі падвёў», «Нёманаў дар», «Бунт», «Васіль Чурыла», «У старых дубах», «Тоўстае палена», «Малады дубок». Так сцвярджаўся коласаўскі драматызм, народнасць і гуманізм. Не такі ён «маленькі», герой апавяданняў Коласа, калі здольны пасмяяцца з дурнога царскага паліцыянта або не пабаяўся паставіць у смешнае становішча самога паліцэйскага прыстава. Коласа з яго дэмакратызмам вабіць характава прастаты, псіхалагічная праўда, мера ва ўсім.

Народнасць, беларускасць Коласа выяўляецца нават у сінтаксісе, якому ўласцівы імклівы рух пераважна кароткіх, асабліва не абцяжараных даданымі сказама і ўдакладненнямі, перыядаў: «З краю лесу стаяла хатка лесніка Васіля Чурылы. Маленькае акенца хаткі смутным значком пазірала ў поле. Здалёк яно здавалася воўчым вокам. Над самым акенцам звісла голая вярбіна і глуха шумела, усё роўна, як стагнала». Гэта асаблівасць стылю бачна не толькі ў пейзажных замалёўках, але і ў перадачы дзеяння: «Цяпер грамада раскідалася на кучкі. Кожная кучка мела свайго прамоўцу. Адны гаварылі так, другія іначай. Сяляне раздзяліліся на дзве часткі». Коласа

захапляла гэта відовішча народнага мора, што адкрывалася перад духоўным зрокам. Чалавечая драма найчасцей у яго адбываецца на людзях, перад вачыма дзясяткаў і соцень аднавяскоўцаў. Так пісьменнік успрымаў паняцце народнасці. Вось чаму ў яго не было праблемы з выбарам, якому стылю аддаць перавагу. У беларусаў ёсць свае казкі, песні, балады, легенды, звычкі, свая мова.

У пачатку Першай сусветнай вайны Якуба Коласа прызвалі на вайсковую службу, але неўзабаве настаўнікаў адпусцілі на працу ў школах. Быў у эвакуацыі пад Масквой. Служыў у пяхотным запасным батальёне ў Маскве, скончыў Аляксандраўскае ваеннае вучылішча ў званні прапаршчыка, камандаваў ротай. Накіроўваўся на Румынскі фронт, але па дарозе захварэў на ліхаманку і запаленне лёгкіх. Апынуўся на лячэнні ў горадзе Абаянь, дзе ў гэты час жыла яго сям'я. Працаваў настаўнікам у вёсцы Малыя Крукі, непадалёк ад горада. Хадзіў туды пешшу, падчас паходаў падхапіў «іспанку». Зімой 1918–1919 гг. яго, беспартыйнага, але грамаднага і «спачуваючага» выбралі сакратаром партыйнай ячэйкі. 3 лютага 1920 г. працаваў у Абаяні раз'язным школьным інспектарам. Толькі ў маі 1921 г. пры садзеянні беларускага Камісарыята асветы вярнуўся на Радзіму.

Акалічнасці жыцця мала спрыялі творчай працы Я. Коласа. Спачатку пісаў раздзелы з «Сымона-музыкі», апублікаваным у 1918 г. у Мінску. У гэты ж перыяд захапіўся працай над паэмай «Новая зямля». У адрозненне ад нігілістычных адносін да скарбаў сусветнага мастацтва, Колас заняў выразную пазіцыю да класікі, бо разумеў, што менавіта ў эпоху духоўных катаклізмаў узрастае значэнне набыткаў чалавецтва ў сферы культуры.

Грандыёзныя коласаўскія эпічныя задумы, якія ўзніклі яшчэ тады, калі Колас знаходзіўся ў астросе, ажыццяўляліся ў час рэвалюцыйнай буры і ваенных падзей. Адзначаная пісьменнікам ідэйная, змястоўная, жанравая, стылявая блізкасць выяўлялася не толькі вонкава, але і ў шматлікіх унутраных пераклічках, прыкметных, калі супастаўляць і асэнсоўваць шэдэўры нацыянальнай літаратуры, саму эпоху іх узнікнення. У Коласа заўсёды жыло імкненне да ўсеабдымнасці ў паказе нацыянальнага космасу, жаданне ў адным вялікім творы выказацца да астатку.

На станаўленне савецкай літаратуразнаўчай школы вялікі ўплыў мелі пралеткультуўскія ўстаноўкі на стварэнне «новай», «пралетарска-сялянскай літаратуры», якая адмаўляла класічную спадчыну, а значыць, усякія супастаўленні павінны былі сведчыць аб светапогляднай перавазе савецкай літаратуры. Такім чынам скажаўся сэнс параўнальна-гістарычнага метаду, адбывалася яго вульгарызацыя і сацыялагізацыя. Літаратурная класіка не магла выяўляць «агульначалавечыя матывы». Аднак і «сялянская літаратура», створаная выхадцамі з вёскі, не здольна была выканаць гэту задачу па той жа прычыне «непралетарскага» паходжання аўтараў. Варта адзначыць асобна, што савецкая крытыка з самага пачатку ўсё ж згадвала імёны класікаў сусветнай літаратуры, пераважна рускай. Асабліва шмат пісалася пра Ф. Дастаеўскага, стагоддзе з дня нараджэння якога тады шырока адзначалася (нешта падобнае пазней адбывалася ў час святкавання юбілеяў Л. Талстога, А. Пушкіна і інш.).

Маладой савецкай крытыцы даводзілася вырашаць вельмі складаныя праблемы літаратурных вытокаў сучасных мастацкіх з'яў, ідэйнай пераемнасці, сувязі літаратуры з філасофіяй, гісторыяй, іншымі відамі навукі і мастацтва. Супастаўленне з класікай, калі яно здаралася, прыкметна ўздымала ўзровень размовы і падводзіла да каштоўных назіранняў. Так, М. Байкоў у артыкуле «Новая беларуская паэма», прысвечаным «Новай зямлі» Я. Коласа, параўноўвае гэты твор з паэтычным эпсам слаўтых папярэднікаў, створаным А. Пушкіным і А. Міцкевічам. «Як “Яўгеній Анегін”, – пісаў крытык, – азначае сабою пачатак росквіту творчай сілы велікарускага народа і з'яўляецца першым манументальным творам расійскай паэзіі, а “Пана Тадэвуша” з поўным правам можна назваць першай і разам з тым адзінай эпопеяй у польскай літаратуры, творам выдатнейшага паэтычнага мастацтва, у якім знайшлі для сябе праяву здольнасці польскага народа, так і паэма Якуба Коласа; адбіваючы ў поўнай меры росквіт сіл і здольнасцей беларускага народа, адчыняе сабой новую, так сказаць, добу ў развіцці беларускай літаратуры, – добу апрацоўкі манументальных твораў беларускай паэзіі» [9].

Па сутнасці, М. Байкоў у сваім грунтоўным крытычным аналізе паэмы Коласа вызначыў яе сапраўдныя мастацкія маштабы, а, супаставіўшы з паэмамі Пушкіна і Міцкевіча, міжволі паказаў, на якім гістарычным этапе знаходзілася беларуская літаратура і якія эстэтычныя задачы яна вырашае. Назваўшы «Новую зямлю» «нацыянальнай беларускай паэмай» і «класічным творам беларускага прыгожага пісьменства» М. Байкоў тым самым адразу дакладна акрэсліў пункт погляду, з якога толькі і магчыма было ацаніць мастацкае значэнне гэтага твора, а заадно і абзначыць

адну з магчымых перспектыў, адкрытых Коласам: «Цяпер ад яго манументальнага эпічнага твора шлях развіцця беларускай паэзіі ідзе да закончанага беларускага рамана» [9]. Прагноз, зроблены крытыкам, неўзабаве быў падтрыманы вывадамі А. Бабарэкі, які назваў паэму Коласа «аўтабіяграфічным вершаваным раманам», праўда, не ўтрымаўшыся пры гэтым, услед за Байковым, ад «класавай ацэнкі» твора як «сялянскага» [10]. Аднак гэта характарыстыка выглядала досыць нявіннай на фоне рашучага непрыняцця твора з боку такіх ваяўнічых змагароў за «новае мастацтва», як крытык Л. Жыцень, які ўбачыў у паэме ідэалізацыю хутара, прапаведзь уласніцтва і назваў яе твора «не нашых і не будучых часоў». Да гонару тагачаснай крытыкі, гэтыя палітычныя абвінавачванні ў аднас паэмы Коласа не атрымалі падтрымкі.

Прафесійная беларуская крытыка, як сведчыць, напрыклад, артыкул І. Замоціна «Пуціны беларускай літаратуры (Якуб Колас. “Новая зямля”)), акрамя ўважлівага прачытання мастацкіх твораў, закранала і навукова-тэарэтычныя праблемы гісторыі, метадалогіі, футуралогіі. І. Замоцін, Я. Барычэўскі, А. Вазнясенскі, выхаванцы рускай культурна-гістарычнай школы, досыць хутка асвоіўшы беларускія літаратурныя рэаліі, імкнуліся ўлічваць эстэтычную прыроду літаратуры, а надзвычай распаўсюджаны ў 1920-я гады сацыялагічны метады ужывалі з поўнай асцярогай. Спрабуючы вызначыць шляхі развіцця беларускай літаратуры, І. Замоцін грунтаваўся найперш на творчым вопыце саміх беларускіх пісьменнікаў, але ўлічваў таксама і мастацкія набыткі сусветнай літаратуры. Так, на аснове аналізу коласаўскай «Новай зямлі» ён зрабіў абгрунтаваны вывад аб унутранай сувязі беларускай літаратуры, культуры і мовы з візантыйскай цывілізацыяй, з міфалогіяй і фальклорам іншых еўрапейскіх народаў («у паэме... адчуваецца месцамі амаль што эпічны спакой Калевалы»), з паэтычным эпосам Г. Лангфела «Песня аб Гаяваце», з дэмакратычнай музай М. Някрасава, іншымі словамі, вывучаў канкрэтны літаратурны факт у сусветным кантэксце, хоць і не надаваў гэтаму асаблівага значэння.

Паэму Коласа І. Замоцін убачыў у святле асноўных задач, якія стаялі перад літаратурай новай Беларусі: «мастацкі рэалізаваць нацыянальнае беларускае самавызначэнне»; «быць фактарам культурнага адраджэння»; «у мастацкіх вобразах адбіць асноўныя моманты жыцця краіны»; «узбагаціць літаратурную мову і разам з тым – правесці ў свядомасць народных мас ідэалы новай сацыяльнасці». Менавіта такі маштаб вымярэння дазволіў Замоціну зразумець, што паэма «Новая зямля» па сваім змесце і форме выходзіць за межы «літаратурнага народніцтва, прадстаўленага ў расійскай літаратуры, напрыклад, Кальцовым, Нікіціным і іншымі паэтамі». Ён убачыў перад сабою «своеасабліваю амальгаму старога, амаль народнага эпічнага складу з навейшымі дасягненнямі мастацка-рэальнага стылю, пераходзячага іншы раз у стыль сімвалізму». А завяршаючы аналіз паэмы ён пераканаўся, што і гэтыя ацэнкі недакладныя: «...перада мною – не твор літаратурнага народніцтва, не перайманне старажытнай эпікі і не сімвалічная мадэрнізацыя народна-паэтычнага слова... перада мною іменна беларуская мастацкая літаратура, якая выявіла ў паэме Якуба Коласа свой сапраўдны арыгінальны твар». Тут відавочная палеміка І. Замоціна з М. Байковым і Л. Жыцнем, з сацыялагічнай школай, якую тыя прадстаўлялі ў крытыцы. Аўтар артыкула ўпэўнены, што паэма Коласа знойдзе водгук не толькі ў велікарусаў і ўкраінцаў, але і ў заходняга чытача «сваім яркім мясцовым, этнаграфічным каларытам і чалавецка-значным асвятленнем народна-пралетарскага быту» [11]. Даследчык не абышоўся без «класавых» крытэрыяў ацэнкі твора.

Метадалогія параўнальнага літаратуразнаўства ў Беларусі, нягледзячы на частыя паралелі з літаратурнымі з’явамі жыцця іншых народаў і эпох, складвалася, аднак, вельмі запаволена. Папершае, не было выразнай задачы на стварэнне падобнай метадалогіі, бо тагачаснае літаратуразнаўства і крытыка ўяўляла сабой досыць эклектычнае спалучэнне розных, часта супярэчлівых навуковых ідэй і эстэтычных тэорый, а працэс тэарэтычнага самаўсведамлення толькі пачынаўся. Па-другое, адсутнічалі пэўныя навукова-тэарэтычныя крытэрыі, паводле якіх павінна было ажыццяўляцца параўнальна-гістарычнае даследаванне, у выніку многія цікавыя самі па сабе літаратурныя аналогіі ўспрымаліся як неабгрунтаваныя.

Адна справа, калі, напрыклад, А. Бабарэка ў артыкуле «“Сымон-музыка” Якуба Коласа» параўноўваў твор з паэмай І. В. Гётэ «Фауст»: ён меў на ўвазе блізкасць сюжэта, бо ў абодвух выпадках гаварылася пра пошукі ісціны людзьмі навукі і мастацтва. Развагі крытыка, відавочна, мелі пад сабою цвёрды грунт для магчымых супастаўленняў. Асабліва цікавыя ў артыкуле

назіранні над фальклорнымі каранямі «Фауста» і «Сымона-музыкі»: калі Гётэ творча выкарыстоўваў народную нямецкую легенду пра доктара Фауста, праўдашукальніка і чарнакніжніка, то Колас абапіраўся на змест беларускай казкі «Музыка і чэрці», запісанай у свой час А. Сержпутоўскім [9]. Сам Колас высока ацэньваў крытычную пранікліваць узвышаўскага крытыка і яго даследчыцкі талент: «Ён здагадаўся, што “Сымон-музыка” разбіты на некалькі колаў. І наогул цікава пісаў пра паэму» [10]. Праўда, Колас, акрамя «Фауста» Гётэ, называў яшчэ і «Боскую камедыю» Дантэ, кампазіцыйная пабудова якой у пэўнай меры паслужыла ўзорам для «Сымона-музыкі»: герой праходзіць кола за колам выпрабаванне.

Зусім іншая справа, калі, напрыклад, крытык Я. Камарук праводзіў некаторыя аналогіі паміж кнігай Коласа «На прасторах жыцця», куды ўваходзілі аднайменная аповесць і апавяданні паслярэвалюцыйнага перыяду, і раманам Ф. Гладкова «Цэмент», надзвычай вядомым у 1920-я гады. Несумненна, рэцэнзент пры гэтым дэманстраваў сваю начытанасць і арыгінальнасць, аднак навуковыя вынікі яго супастаўлення былі нязначныя: супастаўляліся, па сутнасці, далёкія мастацкія з’явы, Колас, прыхільнік традыцыйнай манеры пісьма, і Гладкоў, аўтар узорнага ў літаратуры сацыялістычнага рэалізму рамана. Прыблізна тым жа шляхам пайшоў і другі рэцэнзент кнігі С. Замбржыцкі, які згадваў у сувязі з аналізам ідэйнай праблематыкі твораў беларускага празаіка творы П. Раманава, аўтара зборнікаў апавяданняў «Руская душа», «Без чарэмхі» і «Зачараваныя вёскі», і С. Малашкіна, аўтара кнігі «Месяц з правага боку, або Незвычайнае каханне». Пэўныя пераклічкі жыццёвых рэалій, рэха ў падыходзе да іх паказу сапраўды былі, і назіральнасць крытыка вартая высокай ацэнкі, як і імкненне разглядаць беларускія тэксты на шырокім фоне літаратурных падзей паслярэвалюцыйнага часу, аднак ідэйны свет пісьменніка, без уліку мастацкага боку твораў, мае толькі ўскоснае дачыненне да паняцця «параўнальнае літаратуразнаўства». Наўмысныя літаратурныя збліжэнні, як і рэзкае адмаўленне сувязі творчасці Коласа з творчасцю пісьменнікаў, прадстаўнікоў іншых літаратур, у аднолькавай меры мала спрыялі станаўленню беларускай кампаратывістыкі. Элемент перабольшвання быў, напрыклад, у заяве Я. Пушчы: «Я ўпэўнены, што Якуб Колас нічога агульнага не меў з тагачаснай еўрапейскай паэзіяй, як у сэнсе тэматычным, так і ў сэнсе фармальным, мастацкім у традыцыйным разуменні гэтых катэгорый...» [12]. Праўда, заява Пушчы грунтавалася на міжвольнай падмене паняццяў: у тэрміне «неарамантызм» ён убачыў «імпрэсіянізм, сімвалізм, а можа, і футурызм».

Найбліжэй да перагляду метадалагічных перадумоў параўнальнага літаратуразнаўства падышоў А. Вазнясенскі. У сваіх пошуках плённых шляхоў навуковага даследавання ён улічваў вопыт рускай «фармальнай школы» і разумеў, у прыватнасці, што на рэальную глебу параўнальнае літаратуразнаўства стане толькі тады, калі будзе вывучаць літаратуру як мастацтва слова. У артыкуле «Ля вытокаў мастацкай прозы Якуба Коласа» [13] Вазнясенскі адкрыта арыентаваўся на канцэпцыю еўрапейскага рамантызму, якую распрацоўваў В. Жырмунскі. Калі Жырмунскі ў кнізе «Байран і Пушкін» [14] параўноўваў мастацкія асаблівасці «усходніх паэм» Байрана і «паўднёвых паэм» Пушкіна, то Вазнясенскі ўважліва разгледзеў некаторыя кампазіцыйныя прыёмы, выкарыстаныя Коласам у «Сымоне-музыку», і ўбачыў, як шмат агульнага ў беларускага паэта з яго вялікімі папярэднікамі. Да імёнаў Байрана і Пушкіна даследчык дадаў яшчэ і імёны нямецкіх рамантыкаў Л. Ціка, Наваліса, В. Г. Вакенродэра, І. К. Ф. Гельдэрліна, пашыраючы прадмет даследавання і ствараючы больш поўную карціну гісторыі еўрапейскага рамантызму. Пры гэтым постаць Коласа, убачаная на фоне еўрапейскіх класікаў, не прайгравала, а, наадварот, выйгравала, бо набывала сапраўдны свой маштаб. У тэарэтычнай працы «Асноўныя прыныцы пабудовы беларускай навукі аб літаратуры» [15] А. Вазнясенскі сцвярджаў, што неабходна ўлічваць рэальны стан літаратуразнаўства, бо нацыянальныя асаблівасці «так ці іначай адбываюцца і на характары адпаведнай гісторыка-літаратурнай навукі», у прыватнасці, абмяжоўвае вучонага даследаваннем асобных пісьменнікаў і робіць немагчымым «агляд літаратуры цэлага народа аказаннем яго этналагічных і генеалагічных асаблівасцей». У той жа час ён заклікаў пераходзіць ад «звычайнага канстатавання фактаў і класіфікацыі іх» да «вышуквання законаў і аксіём».

У беларускім літаратуразнаўстве і крытыцы 1930-х гадоў вульгарны сацыялагізм выцесніў усякую сур’ёзную навуковую размову пра мастацкую творчасць. Імя Я. Коласа ў друку нязменна суправаджалі «палітычныя» ярлыкі, накшталт «ідеалаг буржуазнай часткі сялянства», «пасіўны

сузіральнік», а яго творчасць, у адпаведнасці з «класавым падыходам», была перапоўнена «нацыяналістычнай ідэалогіяй нашаніўства», яе характарызувалі «містычнасць, упадніцкая хваравітасць, адрыў ад канкрэтнай рэчаіснасці», «пропаведзь месіянскай ролі інтэлігенцыі». Найбольш даставалася «Новай зямлі», аб'яўленай «аглабельнай» крытыкай «кулацкай». Рэха гэтай зацяжнай вайны аўтара за свой твор выразна адчуваецца ў шматгадовай перапісцы Коласа з С. Гарадзецкім, былым сімвалістам і акмеістам, перакладчыкам паэмы на рускую мову, які вымушаны быў так ці інакш рэагаваць на «крытыку». Паэма была выдана ў Маскве ў моцна скарочаным выглядзе з прадмовай перакладчыка, у якой выкарыстаны тлумачэнні Коласам зместу, напісаныя ў адпаведнасці з патрабаваннямі гэтага суролага часу: «Фонам для паэмы паслужыла залежнасць лесніка ад капрызнай волі пана-ляснічага, яго несправядлівыя, прыдзірлівыя, часам нічым не апраўданыя адносіны да лесніка» [16]. Толькі пасля гэтай публікацыі прафесійнай крытыцы ўдалося выказаць у друку свае адносіны да «Новай зямлі» (К. Зялінскі, Г. Майфет, А. Ус, М. Ларчанка, Ю. Пшыркоў). Акцэнт пры гэтым рабіўся на тым, што аўтар перагледзеў свае пазіцыі і стаў «песняром новага свету».

Літаратурнае жыццё 1930-х гадоў моцна палітызувалася. Глыбінныя творчыя ўзаемасувязі пісьменнікаў, якія належалі да розных літаратур, усё часцей падмяняліся знешнімі кантактамі, юбілейнымі мерапрыемствамі, прапагандысцкімі паездкамі ў саюзныя рэспублікі. Нягледзячы на мноства публікацый у друку, прысвечаных Пушкіну, Талстому, Гогалю, Радзішчаву, Кальцову, Рылееву і інш., параўнальна-гістарычны метада амаль выйшаў з навуковага ўжытку, а замест літаратурных аналогій звычайна даваўся вялікі пералік імёнаў, за якім нічога не было, акрамя імкнення прадэманстраваць росквіт культур і літаратур народаў СССР у час пабудовы сацыялізму. Тэарэтычны ўзровень, дасягнуты беларускім літаратуразнаўствам ў 1920-я гады, на працягу наступнага дзесяцігоддзя катастрофічна знізіўся. Зрэдку, як глухі водгук, у беларускім друку з'яўляліся асобныя артыкулы: «Някрасаўскія матывы ў творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа» М. Ларчанкі, «Някрасаў і беларуская літаратура» М. Смолкіна, «Аб жыватворным уплыве рускай літаратуры на беларускую літаратуру» М. Клімковіча і інш. У публікацыях пераважалі дэкларацыі, не падтрыманыя крытычным аналізам з'яў, якія параўноўваліся.

У пачатку 1950-х гадоў цікавасць да праблем літаратурных сувязей узмацнілася. Параўнальнае літаратуразнаўства, паступова пераадольваючы дагматызм і схаластыку, назапашвала канкрэтныя факты і назіранні над асобнымі, напачатку ідэалагічна нейтральнымі, з'явамі творчых дачыненняў паміж рускай, радзей – украінскай і польскай літаратурамі з літаратурай беларускай. У якасці матэрыялу для літаратурных аналогій звычайна прыцягвалася творчасць сучасных рускіх пісьменнікаў. Адною з прычын было тое, што ідэйнае напаўненне і мастацкі ўзровень гэтых твораў не вытрымлівалі параўнання, а ў выніку цень падаў і на сам параўнальны метада. Такім чынам, толькі літаратурная класіка дазваляла паставіць пытанне аб заканамерным узнікненні падобных, адна тыпных тэндэнцый у эстэтычным развіцці розных нацыянальных літаратур.

Імкненнем убачыць творчасць Коласа ў шырокім кантэксце ідэй канца XIX і пачатку XX ст. вылучаецца манаграфія І. Навуменкі «Якуб Колас: Духоўны воблік героя». Кола імёнаў, на фоне якіх разглядаецца творчасць Коласа, значна пашырылася: А. Пушкін, М. Гогаль, Л. Талстой, А. Чэхаў, М. Горкі, А. Купрын, У. Рэймант, С. Лагерлёф, К. Гамсун, Л. Цік, Наваліс, І. В. Гётэ, Г. Сянкевіч, Т. Ман, Р. Ралан і інш. Пералік на гэтым не канчаецца, бо творчасць Коласа савецкага часу сваім ідэйным пафасам, палемічнай сутнасцю і характарам творчага пошуку, несумненна, пераклікаецца з творчасцю многіх класікаў савецкай літаратуры. Аднак важная не колькасць названых імёнаў, а глыбіннае адчуванне Коласаўскай прысутнасці ў сусветным літаратурным кантэксце, што дало вучонаму магчымасць паказаць маштабы пісьменніцкага кругагляду, яго зацікаўленасць фундаментальнымі праблемамі народнага існавання. Менавіта думка пра сувязь Коласа з народным жыццём, якой апантаны даследчык, мае асаблівае метадалагічнае значэнне, калі гаварыць пра літаратурныя аналогіі [17].

У беларускай літаратурнай навуцы, а таксама ў коласазнаўстве, у 1960-я гады заўважаўся якасны зрух у бок тэарэтычнага асэнсавання гісторыка-літаратурных з'яў, метадалагічных праблем. Ужо ў манаграфіі Ю. Пшыркова «Трылогія Якуба Коласа “На ростанях”» вылучаюцца асобныя элементы ідэйна-мастацкай пабудовы твора, дастатковыя для навуковай характарыстыкі яго зместу і формы, той мікракантэкст, які акцэнтнае ўвагу на незаўважаных раней, дадатковых сэнсах

твора. А. Адамовіч у артыкуле «Беларускі раман у вершах (Думкі пра “Новую зямлю”» зрабіў спробу пашырыць мінімальнае акружэнне, мікраконтэкст коласаўскага эпасу, каб асэнсаваць яго сапраўднае месца ў эвалюцыі беларускай літаратуры, у прыватнасці, у станаўленні жанру рамана. Асобнае метадалагічнае значэнне мае зробленае Адамовічам назіранне: «На аўтара “Новай зямлі” адчувальна ўплывае Міцкевіч (“Пан Тадэвуш”) і асабліва аўтар “Яўгенія Анегіна”. Але перш за ўсё нацыянальны шэдэўр вырастаў на народнай глебе, на глебе народнага жыцця, народных уяўленняў аб рэчаіснасці» [18].

Коласаўскія тэксты і падтэксты грунтоўна вывучаліся ў даследаваннях А. Лойкі «“Новая зямля” Якуба Коласа: вытокі, веліч, характэрнасць». Пытанне аб ідэнтычнасці коласаўскіх паэм і кананічным тэкстам на шырокім рукапісным і архіўным матэрыяле ўзнімаў М. Мушынскі ў манаграфіі «Ад задумы да здзяйснення: Творчая гісторыя “Новай зямлі” і “Сымона-музыкі”». Асаблівую ўвагу аўтар звярнуў на вершаваныя аповяданні Коласа, з якіх і выраслі яго «раманы ў вершах». Дакладнасць успрымання і інтэрпрэтацыі творчай гісторыі была забяспечана не толькі навуковай добрасумленнасцю і грунтоўнасцю даследчыка, але і набытым за дзесяцігоддзі агульным фундам ведаў аб беларускай літаратуры і яе глыбінных сувязях з іншымі літаратурамі свету. Жанр «творчай гісторыі», «летапісу жыцця і творчасці», заснаваны на фактах і дакументах, атрымаў сваё развіццё ў кнігах М. Мушынскага «Якуб Колас: Летапіс жыцця і творчасці», Г. Кісялёва «3 жыццяпісу Якуба Коласа: Дакументы і матэрыялы», а таксама ў шматгадовых выпусках «Каласавін», у кнігах В. Жураўлёва, Л. Гараніна, І. Чыгрына, М. Яроша, А. Майхровіча, В. Рагойшы, А. Макміліна, І. Штэйнера і інш.

Коласазнаўства як частка агульнага літаратуразнаўства падрыхтавана ўсебакова і грунтоўна для стварэння абагульненай працы па гісторыі творчых дачыненняў Коласа з рускай літаратурай, якія вызначаліся надзвычайнай глыбінёй і інтэнсіўнасцю на ўсіх этапах яго творчасці. Не толькі навукова-тэарэтычнае, але і грамадска-культурнае значэнне такой працы несумненнае: нягледзячы на зменлівую палітычную кан’юнктуру і прыкметныя ваганні ў духоўных кантактах двух славянскіх народаў, літаратурныя ўзаемазвязі былі заўсёды шматстайнымі і трывалымі, творча плённымі для абодвух бакоў. У выніку яны ператварыліся ў адну з устойлівых традыцый літаратурнага жыцця, якая патрабуе свайго навуковага асэнсавання і тэарэтычнага абгрунтавання. Прычым прадметам даследавання, улічваючы эстэтычныя задачы, якія стаялі перад Коласам, а таксама прырода яго мастацкага таленту, з’яўляюцца творчыя кантакты беларускага класіка з рускімі пісьменнікамі «пушкінскага» і «гогалеўскага» перыядаў. Менавіта ў такім ракурсе павінна вывучацца творчасць Якуба Коласа, аднаго з родапачынальнікаў новай беларускай літаратуры, якая стаіць ля вытокаў мастацкіх адкрыццяў сусветнага значэння. Высокую ацэнку за ўсе гады навуковай і творчай працы атрымаў Якуб Колас як пачынальнік беларускай літаратуры ва ўсіх сферах яе існавання, як адзін з стваральнікаў беларускай літаратурнай мовы, актыўны дзеяч у адраджэнні і станаўленні нацыянальнай культуры. Асаблівую ролю ён адыграў у развіцці беларускай навукі, у дзяржаўнай і грамадскай дзейнасці, у выхаванні творчай моладзі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Адамовіч, А. М. Шлях да майстэрства / А. М. Адамовіч. – Мінск, 1958. – С. 9–10.
2. Типология стилевого развития нового времени. – М., 1976.
3. Літ. і маст. – 1955. – 21 мая.
4. Колас, Я. Зб. тв.: у 14 т. / Я. Колас. Т. 13. – Мінск, 1976. – С. 71.
5. 3 жыццяпісу Якуба Коласа: Дакументы і матэрыялы. – Мінск, 1982. – С. 84.
6. Колас, Я. Зб. тв.: у 14 т. / Я. Колас. Т. 1. – Мінск, 1976. С. 89.
7. Лужанін, М. Колас расказвае пра сябе / М. Лужанін. – Мінск, 1964. – С. 135–136.
8. Колас, Я. Зб. тв.: у 14 т. / Я. Колас. Т. 12. – Мінск, 1976. – С. 19.
9. Байкоў, М. Новая беларуская літаратура: Якуб Колас. «Новая зямля» / М. Байкоў // Полымя. – 1923. – № 5–6. – С. 128–129.
10. Бабарэка, А. «Сымон-музыка». Якуб Колас / А. Бабарэка // Узвышша. – 1927. – № 3.
11. Замоцін, І. Творы: Літаратурна-крытычныя артыкулы / І. Замоцін. – Мінск: Маст. літ., 1990.
12. Пушча, Я. Зб. тв.: у 2 т. / Я. Пушча. – Мінск: Маст. літ., 1993–1994.
13. Вазнясенскі, А. Ля вытокаў мастацкай прозы Якуба Коласа / А. Вазнясенскі // Полымя. – 1927. – № 8.
14. Жирмунский, С. Байрон и Пушкин / С. Жирмунский. – М.: Наука, 1978.

15. Вазнясенскі, А. Асноўныя прынцыпы пабудовы беларускай навукі аб літаратуры / А. Вазнясенскі. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1927.
16. Колас, Я. Новая земля / Я. Колас. – М.: Худож. лит., 1934.
17. Навуменка, І. Якуб Колас. Духоўны воблік героя / І. Навуменка. – Мінск: Беларусь, 1968.
18. Адамовіч, А. Беларускі раман у вершах (Думкі пра “Новую зямлю”) / А. Адамовіч // ЛіМ. – 1955. – 21 мая.

References

1. Adamovich A. M., *Shliakh da maisterstva: stanaulenne mastatskaga styliu K. Chornaga* [The path to mastery: the formation of the artistic style K. Chorny], Vydavetstva Akademii navuk BSSR, Minsk, BY, 1958.
2. El'sberg Ia. E. (ed.), *Tipologija stilevogo razvitiia novogo vremeni : Klassich. stil' : Sootnoshenie garmonii i disgarmonii v stile: [Sbornik statei]* [Typology of style development of modern times: Classical. Style: The ratio of harmony and disharmony in style: [Collection of articles]], Nauka, Moscow, RU, 1976.
3. *Litaratura i mastatstva* [Literature and Art], 1955, May 21.
4. Kolas Ia., *Zbor tvorau u 14 t., t. 13* [Collected works in 14 volumes, Vol. 13], Minsk, BY, 1976.
5. Barysenka V. V., Mushynski M. I. (ed.), *Z zhytstsiapisu Yakuba Kolasa: Dakumenty i materyaly* [From the biography of Yakub Kolas: Documents and Materials], Minsk, BY, 1982.
6. Kolas Ia., *Zbor tvorau u 14 t., t. 1* [Collected works in 14 volumes, Vol. 1], Minsk, BY, 1976.
7. Luzhanin M., *Kolas raskazvae pra siabe* [Kolas tells about himself], Mastatskaia litaratura, Minsk, BY, 1982.
8. Kolas Ia., *Zbor tvorau u 14 t., t. 12* [Collected works in 14 volumes, Vol. 12], Minsk, BY, 1976.
9. Baikou M., “New Belarusian literature: Yakub Kolas. "New Land"”, *Polymia* [Flame], 1923, no. 5–6, pp. 128–129.
10. Babareka A., ““Simon the Music” Yakub Kolas”, *Uzvysshsha* [Hill], 1927, no. 3.
11. Zamotsin I., *Tvory: Litaraturna-krytychnyia artykuly* [Works: literary-critical articles], Mastatskaia litaratura, Minsk, BY, 1990.
12. Pushcha Ia., *Zbor tvorau : u 2 t.* [Works in 2 volumes], Mastatskaia litaratura, Minsk, BY, 1993–1994.
13. Vazniasenski A., “At the origins of artistic prose Yakub Kolas”, *Polymia* [Flame], 1927, no. 8.
14. Zhirmunskii S., *Bairon i Pushkin* [Byron and Pushkin], Nauka, Moscow, RU, 1978.
15. Vazniasenski A., *Asnunyia pryncypy pabudovy belaruskaj navuki ab litaratury* [Fundamental princip construction belorussian science in literature], Minsk, by, 1927.
16. Kolas Ia., *Novaia zemlia* [New land], Khudozhestvennaia literature, Moscow, RU, 1934.
17. Navumenka I., *Iakub Kolas. Dukhouny voblik geroia* [Yakub Kolas. The spiritual aspect of the hero], Belarus', Minsk, BY, 1968.
18. Adamovich A., “Belarusian novel in verse (Thoughts on the “New Land”)”, *LiM* [LaA], 1955, May 21st.

Информация об авторе

Тычыно *Михаил Александрович* – д-р филол. наук, гл. науч. сотрудник. ГНУ «Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси» (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: bel-centre@bas-net.by.

Для цитирования

Тычына, М. А. Якуб Колас: нацыянальная класіка ў беларускай і сусветнай літаратуры (Да 135-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа) / М. А. Тычына // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2017. – № 3. – С. 103–133.

Information about the author

Tychino Mikhail Aleksandrovich, D. Sc. (Philol.), Chief Scientific Researcher, Belarusian Culture, Language and Literature Research Centre, National Academy of Sciences of Belarus (1 Surganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: bel-centre@bas-net.by.

For citation

Tychino, M. A. Yakub Kolas: National Classics in Belarusian and World Literature (To the 135th Anniversary of Yakub Kolas's Birth) / M. A. Tychino // Proc. Natl. Acad. Sci. Belarus: Hum. Ser., no. 3, 2017, pp. 103–133.